

Sjukdom hotade ständigt Ivar Lo-Johanssons frihet

Tidigt på dymmelonsdagsmorgonen den 11 april 1990 avled författaren Ivar Lo-Johansson på Ersta sjukhus i Stockholm. Han hade dagen innan, då han inte fick tag i en taxi, med vinglande gång tagit sig till Ersta. En författarkollega beskriver hans sista promenad som en golgatavandring [1].

Redan några år dessförinnan hade man på Ersta hos Ivar Lo upptäckt prostatacancer. Hans läkare kirurgen Tor von Schreeb hade då angett möjligheten att lindra sjukdomsprocessen genom att reducera hans testosteronproduktion med medicin eller med en operation. Ivar Lo svarade: »Nej det går jag inte med på. Då går min kraft ifrån mig och då är det slut med mig som författare« [2].

Då Ivar Lo den 10 april 1990 kom till Ersta döende

med svåra ryggsmärtor frågade han von Schreeb: »Det känns som om jag har gått sönder. Kan du laga mig?« Tor von Schreeb svarade: »Sov nu gott, du har fått morfin. Vi tar en sak i sänder, i morgon ska vi hjälpas åt...« [2]. Ivar Lo dog sedan i sömnen.

I författarens kvarlåtenskap, i byxfickor och byrå-lådor fann man en mängd små papperslappar. På varje lapp stod det skrivet både för hand och på maskin: hälsa, lycka, arbete – hälsa, lycka, arbete [3]. Dessa tre ord var uppenbarligen livsviktiga för honom.

Själva skrivandet var Ivar Los liv, men förändringen var hans mål [4]. Han var alltid totalfokuserad på uppgiften. Femtiotre originalverk, varav åtta självbiografiska berättelser och fyra memoarböcker, hann han med att skriva.

Ivar Lo-Johanssons förfäder hade varit statare i flera generationer [5]. Föräldrarna var bosatta på dagsverks- och arrendestället Ådala i Ösmo när Ivar Lo föddes den 23 februari 1901 [6].

Han hade en 14 år äldre bror. Mellan bröderna fanns ett ömsesidigt hat [3, 7], i vilket deras åldersskillnad sannolikt spelade in.

I sextonårsåldern drabbades Ivar Lo av lungoten.

SKAPADE I EN ETTA
Hösten 1934 flyttade Ivar Lo-Johansson till en enrumslägenhet på Bastugatan 21 på Södermalm i Stockholm där han kom att bo resten av sitt liv. Hans arbetslägenhet, en annan etta, låg på samma våningsplan.

Foto: Ulla Montán

■ IVAR LO-MUSEET VÄRT ETT BESÖK

Ivar Lo-Johanssons bostad och skrivarlya på Bastugatan 21 i Stockholm är i dag museum. Öppet med visning onsdagar, lördagar och söndagar kl 14.00. För bokningar av gruppbesök (högst 25 personer), ring Dan Mellin på telefon 070-412 68 66 eller 08-84 54 52. ■

Sjukdomen kom smygande med hetta och trötthet i kroppen samt hackhosta [7]. Både han själv och föräldrarna insåg vad det var fråga om redan innan en undersökning på en dispensär i Stockholm bekräftade diagnosen. Intagning på ett sanatorium föreslogs.

Hela familjen och huset, som de bodde i, förvisades till isolering. Ivar Lo har beskrivit detta utanförskap i boken »Pubertet« [7]. »Jag levde ensam innesluten i min dödsstämning som gäst i de levandes land.« Han bad till Gud och uppfann en särskild lungsotsbön.

Dagen före återbesöket på dispensären träffade Ivar Lo en småbrukare som, dödsdömd av en riktig doktor, hade gått till en homeopat och blivit botad. Ivar Lo fick namnet på homeopaten, och i stället för ett återbesök på dispensären för han, utan att meddela föräldrarna, ensam till homeopaten på Styrmansgatan i Stockholm. Han fick ett mjölfint pulver i ett kuvert och gjorde återbesök hos homeopaten var tredje vecka. Mirakulöst nog tillfrisknade Ivar Lo så småningom [7].

År 1921 gjorde han som gårdfarihandlare en resa i Sverige, vilket innebar umbäranden med svält, hungerhallucinationer, frossbrytningar m m [3, 8, 9]. Allt detta finns tragikomiskt skildrat i den självbiografiska boken »Gårdfarihandlaren« [9]. En annan yrkeserfarenhet gjorde han som sten- och bildhuggare. Han var med om att lägga nytt golv i Stockholms centralstation [8].

Ivar Lo reste 1925 till Paris. Han arbetade där som diskare och kom sedan i sammanlagt något år att vara verksam på ett kyrkbygge i Rouen [8].

Hösten 1927 åkte han med båt till England för att fortsätta sitt projekt att skriva om arbetarna i alla jordens länder [8] – ett projekt som aldrig kom till sin fullbordan.

I drygt fem veckor vistades han bland hemlösa i East-End i London. Naturlänga vandringar gjordes ofta i sällskap med soldater från Frälsningsarmén, på vars härbärgen han också åt och bodde. I denna stadsdel, genompyrd av nöd och hopplöshet, blev Ivar Lo till slut sjuk till både kropp och själ [8]. Boken »Nederstigen till dödsriket« [10] blev resultatet av denna East-End-vistelse.

Till Northumberland i nordöstra England begav sig Ivar Lo i november 1927 för att leva bland engelska kolarbetare [8]. Han vistades timmar i sträck dag som natt nere i gruvgångarna. Hälsan blev allt sämre. Håret föll av i flakor tills huvudet såg ut som en kålrot. Han tog till slut in på Sun's Hotel i Newcastle och upplevde sig nu som döende. Han svettades, skakade i frossa och hade feberdrömmar. Han skrev samtidigt om en kolgruvas inre. Manuskriptet måste bli färdigt innan han skulle dö. Han bad till Gud om att bli frisk.

Hotelledningen hade utan hans vetskap kallat på en läkare, som konstaterade lunginflammation och angav att det fanns fem procents chans för honom att överleva.

BILDER AV IVAR LO
Stenhuggare i Frankrike 1925. »Döende« med hårlöst huvud som en »kålrot«. Tillsammans med författarkollegan Sara Lidman.

Efter läkarens besök blev han lugn och bad till Gud om respite.

Han lyckades så småningom klä på sig och avreste med en lastbåt till Göteborg, dit han anlände på juldagens morgon. Under båtresan låg han nästan hela tiden medvetlös. Väl hemma var han rädd att uppsöka ett sjukhus och hyrde i stället ett rum på Kungsholmen i Stockholm, varifrån han efter två veckor blev avhyst på grund av misstanke om smittorisk. Ivar Lo blev då tvungen att uppsöka Sabbatsbergs sjukhus, där han blev akut inlagd. Efter röntgen fick han besked om att en lunginflammation hade övergått i lungsäcksinflammation. Samtidigt avslöjade röntgen att han i ungdomen hade haft lungtuberkulos med nu två stora utläkta kaverner. Han vistades sedan på ett konvalescenthem i Dalarna, där han tillfrisknade [8].

Memoarer. 1978.

Fem veckor i Londons fattigvärld. 1929.

Statarepoken i Ivar Los författarskap inleddes 1933 med tegelstensromanen »Godnatt, jord« [11]. Under de närmaste tio åren skrev han flera böcker i statarämnet. Statslönesystemet avvecklades definitivt den 1 november 1945 [6] – något som Ivar Lo starkt bidrog till genom sina böcker och insatser i övrigt.

Ivar Lo besökte ålderdomshem i olika delar av Sverige och beskrev de gamlas isolering efter att de tagits in på dessa hem – intagningar som också kunde ske med rättsvidrigt tvång [13]. 1953 skrev dåvarande socialministern Gunnar Sträng till Ivar Lo följande: »Som Du kanske observerat följer Kungl. Maj:ts Dina råd och anvisningar ifråga om ålderdomshemmen för fulla segel ...« [13]. Sträng underkände den befintliga åldringsvårdsutredningen och utfärdade nya direktiv, vars betänkande publicerades 1956 och som i allt väsentligt följde Ivar Los förslag till förbättringar av åldringsvården [14].

I början av 1930-talet smittades Ivar Lo av gonorrhé [12, 15]. Penicillinet hade ännu inte upptäckts. I »Tröskeln« [12] berättar han om dåtidens behandling med Albargin (namnet av albumin + silver) – ett av de många silver-äggvitpreparat som användes mot främre uretrit [16]. Vid besöken hos könsläkaren sprutade denne in Albargin i urinröret, men mellan besöken fick Ivar Lo försöka att själv ge sig sprutorna. Den fysiska behandlingen beskriver han som vedervärdig, men den psykologiska pressen var trots allt den svåraste [12].

Romanen »Kungsgatan« [17] handlar om prostitu-

tionen och könssjukdomarna i storstaden. Denna bok närmast avvisades och »bespottades« av de flesta recensenter [12]. Några läkare, bland dem Gerda Kjellberg, framträdde av samvetsskäl och bevitnade skildringens riktighet [18].

»Geniet. En roman om pubertet« [19] handlar om den begåvade statarsonen Kristian Dahl som råkar in i en pubertetskris med sexualnöd, jagfixering och ensamhet, vilket blir hans undergång [3]. Ivar Lo skriver i den självbiografiska boken »Proletärförfattaren«: »Ångesten i vad jag skrivit hade tidvis blivit så stark, att den också för mig själv närmade sig det outhärdliga« [20]. Skrivandet av »Geniet« fungerade som författarens egen psykoanalys [3]. På den tiden var ämnet ungdomssexualitet och autoerotik närmast tabubelagt. Insändarsidorna i pressen belamrades med inlägg. En dam i huset, där han bodde, sa: »Jag vill inte åka hiss med en sån som er« [20]. Bokens fem ord »Vi måste släppa till flickorna« väckte störst anstöt. Även denna gång ryckte läkarna ut till Ivar Los försvar. Mitt i allt detta kom en befriande appell från gubbarna på ett ålderdomshem: »Vi måste släppa till gummorna« [20].

1948 gav Ivar Lo ut stridsskriften »Monism. En sexualteori i 'Geniet'« [21]. I denna samlade han debattartiklar som rörde hans teori om ungdom och pubertet [13].

För Ivar Lo utgjorde kärleken och erotikerna en väsentlig del av livet. Margareta Wersäll berättar inträngande i boken »Ivar Lo-Johansson och kärleken – kvinnorna i hans liv och verk« från 2010 [14] om författarens kärleksrelationer – en av dessa var med författaren Sara Lidman.

Ivar Lo gifte sig aldrig. Han såg friheten som väsentlig. Ett giftermål skulle ha inkräktat på hans arbete och författarskap.

Hösten 1934 flyttade Ivar Lo till en etta på Bastugatan 21 på Söder i Stockholm där han kom att bo resten av sitt liv [12]. Han hyrde så småningom två ettor på samma våningsplan. Den ena blev hans arbetslägenhet och den andra hans bostad.

I februari 1940 blev Ivar Lo inkallad och hamnade på Tjockö i Stockholms skärgård, där en morgon en officer som var marindistriktets läkare uppenbarade sig. Det var Gunnar Inghe, som sedermera blev Sveriges förste socialläkare och ett par decennier senare professor i socialmedicin. Inghe och Ivar Lo kände varandra sedan tidigare. När Inghe nu bjuder sin vän menige Ivar Lo till officersmatsalen på fält-sjukhuset så chockas middagssällskapet och en del dråpliga situationer uppstår, vilka livfullt skildras i boken »Soldaten« [22].

Inghe stödde Ivar Lo i dennes kritik av åldringsvården [23]. Genom dedikationer till Gunnar Inghe i främst böckerna »Kungsgatan«, »Geniet« och »Monism« framkommer också att Inghe ställt upp till försvar för Ivar Lo rörande innehållet i dessa tre senare böcker och att han dessutom hade korrekturläst »Geniet« [24].

Under vistelsen på Tjockö var Ivar Lo med om en skjutövning med ett infernaliskt oväsen. Han hörde ingenting efteråt men blev samtidigt akut sjuk med hög feber. Den tjänstgörande doktorn konstaterade en lunginflammation och slöt sig till att en komplikation – en öroninflammation – hade tillstött [13]. En remiss utfärdades till Garnisonssjukhuset i Stockholm, men Ivar Lo åkte aldrig dit. Han uppsök-

En roman om pubertet. 1947.

Självbiografisk berättelse. 1957.

Självbiografisk berättelse. 1959.

»Ivar Lo-Johansson och kärleken – kvinnorna i hans liv och verk«, av Margareta Wersäll, 2010.

te dock senare en specialistläkare, som konstaterade att det var illa med hörselnerven på höger sida och att även hörseln på vänsteröra var i farozonen [13]. Även om hörseln förbättrades kom den att bli ett handikapp för honom resten av livet.

I början av 1987 blev Ivar Lo svårt sjuk i en misskött åldersdiabetes. Han kom iväg till Södersjukhuset först efter det att en god vän lyckades övertala honom. Han tappades på sju liter urin. Han hade ett extremt högt blodsockervärde och hamnade i koma. Efter fyra-fem dagars medvetslöshet vaknade han mirakulöst upp [25]. Han kom sedan till Ersta och fick då veta att han hade en prostatacancer.

Ivar Lo skrev för friheten och för äran. Skrivandet var det mest ärofulla han kunde tänka sig [26]. I detta låg också en social revanschtanke. Jag tror emellertid att Ivar Lo genom sitt författarskap framför allt ville förändra för grupper som statare, åldringar och romer i vårt samhälle.

Friheten för Ivar Lo gällde allt, inte bara själva skrivandet. I den sista memoardelen »Frihet« beskriver han lyckokänslan av att kunna gå på restaurang varje dag [13]. Beträffande sina långa utlandsresor säger han: »Frihet var inte att resa bort utan att komma hem.«

Ivar Lo hade fasta rutiner i sin vardag. Ibland kan dessa te sig tvångsmässiga, vilket blir något motsägsfullt i relation till hans frihetsideal.

Hälsan var livsviktig för Ivar Lo. Han vistades 1958 och 1960 på Skodborgs badsanatorium vid Öresund [13, 14]. I den postumt utgivna romanen »Blå Jungfrun. En roman om diktens födelse« [27], som handlar om Ivar Los och Sara Lidmans (i boken Karl Hatt och Raket Eleonora) sommarvistelse på Öland 1957, tänker Karl Hatt: »De som vill bota sjukdom måste först veta vad hälsa är« – en kritik riktad till läkarna?

Ivar Lo såg sjukdom och inläggning på sjukhus främst som ett hot mot sin frihet. Han sökte oftast inte vård i tid, utan vid några tillfällen skedde sjukhusinläggning först då han var nästintill döende. Det är möjligt att upplevelsen när han i sin ungdom fick tuberkulos och trodde att han skulle dö, men återvändande till livet efter besöket hos en homeopat, blev så genomgripande att detta påverkade hans senare inställning till läkare och sjukhus.

Han hade också en stark integritet, och detta var sannolikt ett skäl till att han inte ringde någon vän utan valde att döds sjuk själv ta sig till fots in till Ersta 1990.

Ivar Lo Johansson var en av Sveriges största arbetarförfattare – kanske den största. I sitt författarskap framstod han som en stor episk konstnär men också som en gigantisk social reformator av de mest utsatta gruppernas situation. Genom böcker och artiklar men även på andra sätt verkade han för att förbättra för dessa grupper. Han levde ett långt och rikt liv.

Hans bortgång skedde samtidigt som nedrustningen av det svenska välfärdssystemet inleddes.

Jan Halldin

leg läkare, med dr

jan.halldin@gmail.com

LÄS MER Referenslista <http://ltarkiv.lakartidningen.se>

Klokt om skolhälsovårdens viktiga uppdrag

SKOLHÄLSOVÅRD – INTRODUKTION OCH PRAKTISK VÄGLEDNING

270 sidor

Författare: Olle Hillman

Förlag: Gothia förlag; 2010

ISBN 978-91-72-05728-9

Olle Hillman är barn- och ungdomsläkare och har verkat både som skolläkare och skolöverläkare under många år. Han har bl a deltagit i utarbetandet av Socialstyrelsens rapport »Skolhälsovården 1998«. En stor del av sin klokskap förmedlar han nu genom boken »Skolhälsovård – introduktion och praktisk vägledning«, nyutkommen i en andra upplaga.

I den nya upplagan har några nya avsnitt tillkommit med bakgrund av den nya skollagen. Men även fokus på några nya hälsoproblem inkluderas, såsom både dyslexi och dyskalkyli; liksom även en fördjupning inom det neuropsykiatriska problemområdet. Därmed känns boken aktuell både för blivande och för redan verksamma skolsköterskor och skolläkare.

Med författarens mångåriga kliniska yrkeserfarenhet upplevs många råd och anvisningar som både handfasta och gedigna. Till exempel finns flera tydliga och väl förankrade tankar kring dokumentation, vilket många gånger kan vara ett svårt dilemma i den kliniska vardagen både för en erfaren skolsköterska och för dito skolläkare.

Det näst största kapitlet i den nya utgåvan beskriver hälsobesökets komponenter. Detta kapitel innehåller, som flera andra, ett flertal praktiska anvisningar. De råd och upplysningar läsaren får i detta kapitel kan vara till stor hjälp för den oerfarne medarbetaren i skolhälsovård. Men kapitlet kan vara till nytta även för en oinitierad skolläkare som har att bedöma en skolsköter-

skas vardagsarbete i den egna skolan.

Bokens mest omfattande kapitel fokuserar på elever i behov av särskilt stöd, vilket är en stor grupp elever som tar stor tid och engagemang i anspråk i skolhälsovården. Dessutom ställer denna elevgrupp samverkan med andra aktörer på skolarenan på sin spets. Något som Hillman också lyfter fram där han bl a nämner att »skolhälsovården har

ofta anledning att medverka aktivt i utformningen av åtgärdsprogram«.

Även i detta kapitel presenteras läsaren flera uppslag till hur praktiska rutiner kan utarbetas kring elever med allt från utvecklingsstörning till Aspergers syndrom och diabetes, liksom skolfrånvaro. Många av bokens förslag till insatser kan ses som ett verktyg i den lokala skolhälsovårdens kvalitetsutvecklingsarbete.

Boken innehåller även teoretiska resonemang kring t ex skolans förhållningsätt till elever i svårigheter. Här problematiserar Hillman på ett djuplodande sätt avseende begreppen »inkluderande integrering« och »segregerande integrering«.

Författaren lyfter fram skolhälsovårdens viktiga uppdrag med att skapa klarhet i bakgrunden till elevers behov av särskilt stöd.

»Skolhälsovård – introduktion och praktisk vägledning« fyller en viktig funktion som handbok i skolhälsovård för både oerfarna och erfarna medarbetare inom hela elevhälsan. Författarens mål att »bidra till ett förändringsarbete och samtidigt förmedla konkreta metoder« har mer än nåtts när läsaren tagit sig an innehållet och förverkligar de rikliga praktiska råden i sitt vardagsarbete.

Nils Lundin
skolöverläkare
Helsingborg

Nya infektioner på inmarsch

PANDEMI MYTERNA, FAKTA, HOTEN

221 sidor

Författare: Björn Olsen

Förlag: Norstedts; 2010

ISBN 978-91-13-03171-2

Vår välkände sommarpratare i P1, massmediakändis och infektionsprofessor i Uppsala, Björn Olsen har samlat sitt viktiga budskap i en aktuell, väl-skriven bok. Första delen ger en fin lättläst historik av influensans historia mot bakgrund av spanska sjukan 1918. I de senare delarna behandlas ganska styvmoderligt nya infektions- och pandemihot på temat ökat globalt resande och »global warming« med denguefeber och andra infektioner på inmarsch i Sydeuropa och kanske även snart här i Norden.

Boken borde vara lämplig bredvidläsning under medicinarens och annan sjukvårdspersonals infektionsutbildning och borde kunna inspirera föreläsare till ytterligare fördjupning i detta ämne.

Antibiotikaresistens med snabb spridning från turist- och hälsosesor och »medicinsk turism« är kortfattat och ytligt behandlat.

Denna del borde kunna inspirera Björn Olsen och kolleger i infektionsmedicin och medicinsk mikrobiologi till en pandemivolum del 2 för att ge ny, vidare fördjupning i en mycket viktig del av modern medicin med sk resemedicin.

Slutligen borde Olsens bok rekommenderas som läsning för vår hälsominister och andra hälsopolitiker som drastiskt omformat och slimmat det centrala Smittskyddsinstitutet (SMI) i Solna, trots många nya pandemi- och andra infektionshot med nya och gamla zoonoser.

Torkel Wadström
professor emeritus,
medicinsk mikrobiologi,
Lunds universitet